

УДК 674.031.931.2

Д. В. ЛОТИЦЬКИЙ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Шампанський провулок, 2, Одеса, 65058,
Disperderis@mail.ru

ВИДИ РОДУ *FRAXINUS* L. ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Встановлений список видів роду *Fraxinus* L. (ясен), що знаходяться на території Одеської області. Знайдено представників трьох секцій роду *Fraxinus* L.: *Melioides* (Endl.) Pfeiff., *Fraxinus* (DC.) V. Vassil., *Ornus* (Boehm.) DC. Було встановлено найрозповсюджені види області: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl., *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh., *F. pennsylvanica* Marsh. і види із міських, приватних та колекційних насаджень: *F. ornus* L., *F. monophilla* Desfr., *F. mandshurica* Rupr., *F. velutina* Torr., *F. pallisiae* Willmott. Знайдено види, що здатні до схрещування: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. та *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh. На основі аналізу відомостей про розповсюдження видів роду ясен у флорі країн Східної Європи, висувасться припущення про проходження зони гібридизації *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. та *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh., *F. pennsylvanica* Marsh. через Північно-Західне Причорномор'я та вірогідну перспективу витіснення аборигенних видів роду більш інвазивно активними американськими видами.

Ключові слова: рід *Fraxinus* L., ясен, дендрофлора, гібридизація, Одеська область, Північно-Західне Причорномор'я

Lotytskyi D. V. *FRAXINUS* L. SPECIES OF ODESSA REGION

A list of genus *Fraxinus* L. (ash) species of Odessa region was made. There are was found the representatives of three *Fraxinus* L. sections: *Melioides* (Endl.) Pfeiff., *Fraxinus* (DC.) V. Vassil., *Ornus* (Boehm.) DC. It was made a list of most common ash species of Odessa region: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl., *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh., *F. pennsylvanica* Marsh. and species of urban, private and collectible plants: *F. ornus* L., *F. monophilla* Desfr., *F. mandshurica* Rupr., *F. velutina* Torr., *F. pallisiae* Willmott. There was found a list of species able to interbreed: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. and *F. americana* L., *F. pennsylvanica* Marsh., *F. lanceolata* Borkh. We make a hypothesis about the existence of hybridization zone of *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. and *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh., *F. pennsylvanica* Marsh. through the North-Western Black Sea region and likely possibility perspective of native species displacement by invasive active American species, basing on analysis of data about ash species distribution in Eastern Europe flora.

Key words: the genus *Fraxinus* L., ash, flora, hybridization, Odessa region, North-Western Black Sea region.

Лотыцкий Д. В. ВИДЫ РОДА *FRAXINUS* L. ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

Установлен список видов рода *Fraxinus* L. (ясень), которые находятся на территории Одесской области. Обнаружены представители трех секций рода *Fraxinus* L.: *Melioides* (Endl.) Pfeiff., *Fraxinus* (DC.) V. Vassil., *Ornus* (Boehm.) DC. Был установлен перечень самых распространенных видов области: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl., *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh., *F. pennsylvanica* Marsh. и видов из городских, частных и коллекционных насаждений: *F. ornus* L., *F. monophilla* Desfr., *F. mandshurica* Rupr., *F. velutina* Torr., *F. pallisiae* Willmott. Найденны виды, способные к скрещиванию: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. и *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh. На основе анализа сведений о распространении видов рода ясень в флоре стран Восточной Европы, выдвигается предположение о прохождении зоны гибридации *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. и *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh., *F. pennsylvanica* Marsh. через Северо-Западное Причерноморье и вероятной перспективе вытеснения аборигенных видов рода более инвазивно активными американскими видами.

Ключевые слова: род *Fraxinus* L., ясень, дендрофлора, гибридизация, Одесская область, Северо-Западное Причерноморье

Вступ

Fraxinus L. (ясен) — рід одних із важливіших лісоутворюючих порід теплих та помірних областей Північної півкулі. Більшість представників цього роду є економіч-

но значущі. Їх деревина, що не поступається в якості деревині дуба, широко використовується у меблевому та машинному виробництві, виробництві спортивних та музичних знарядь, у виробництві фарб, сільському господарстві. Деякі види роду *Fraxinus*

використовують у народній і офіційній медицині (*F. ornus* L., *F. excelsior* L.). Також ці рослини використовують як медоносні або декоративні рослини, широко насаджуються у міському та полязахисному озелененні, мають культурну цінність [1, 2].

Серед 20 інтродукованих видів найбільше практичне застосування мають 2 швидкозростаючі, зимостійкі північноамериканські види: *F. pennsylvanica* Marsh., *F. oxycarpa* Willd., які використовуються в озелененні, в лісокультурах і полязахисних насадженнях, в регіонах, де *F. Excelsior* L. пошкоджується низькими температурами [1].

Рід *Fraxinus* L. належить до родини Oleaceae (Hoffmanns. & Link.) E. Wallander & V. A. Albert, триби Oleae (Hoffmanns. & Link ex R. Br.) Dumort., підтриби Fraxininae (Vest) E. Wallander & V. A. Albert [2].

Представники роду ясен – листопадні дерева (рідше кущі) зі складними непарноперистими (зрідка простими або трійчастими) супротивними листками. Квітки зібрані у волоті та китиці, котрі ростуть або із кінцевих бруньок, або з бічних та кінцевих. Квітки двостатеві або одностатеві. За особливостями статевої структури суцвіть у ясенів виділяють до 10 статевих форм. Для роду ясенів також характерним є перехід від ентомофілії через амфіфілію до анемофілії, що пов'язано із відповідними змінами у будові генеративних органів. Велика частина представників вітрозапильні дводомні та полігамні, деякі комахоzapильні гермафродити, проте більшій частині притаманна чоловіча дводомність – що досить рідкісне явище у біології розмноження. Чашечка чотиричленна, віночок з 4 (зрідка 2 чи 6), зазвичай, вільних пелюсток. У вітрозапильних форм віночок та чашечка часто відсут-

ні. Тичинок дві, маточка одна з двома приймочками. Гінецей синкарпний, складається з двох плодолистків і містить чотири насінневих зачатки по 2 у кожному плодолистку (розвивається у насінину тільки один). Плід – крилатка. Крило плода довге (дорівнює або більше довжини насінини), термінальне з повздовжніми жилками, горішок циліндричний або плоский та еліптичний. Розповсюджуються плоди вітром, водою, птахами, людиною. Рослини починають давати насіння з 10-15 (максимум 30) року життя та рясно щорічно плодять до кінця життя [3, 4, 5].

Морфологічна мінливість вегетативних органів досить значна, що призводить до численних систематичних казусів та ускладнює визначення рослин [2].

За оцінками різних дослідників, рід *Fraxinus* складається з 65, 80 або 43 видів. Всього у світовій літературі існує близько 300 найменувань роду *Fraxinus*, більшість з яких тепер зведено до синонімів [1, 6, 7].

Дослідження роду *Fraxinus* в Одеській області торкається основних проблем сучасної науки в галузі систематики рослин: класифікації рослин, охорони рідкісних видів у межах природного ареалу, та обмеження розповсюдження неаборигенних інвазійно активних видів [8, 9].

У зеленому будівництві, степовому лісорозведенні, лісозахисних насадженнях та у міському озелененні асортимент місцевих видів збагачують за рахунок інтродуцентів. Всебічне вивчення останніх з метою виявлення перспективних для регіону видів або небезпечних для аборигенної рослинності є нагальною необхідністю сучасної інтродукційної роботи [10].

Матеріали і методи дослідження

Метою дослідження є вивчення видової різноманітності і розповсюдження представників роду *Fraxinus* в Одеській області (і в тому числі екземпляри ботанічного саду Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова). Для аналізу використано гербарні матеріали Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова

(MSUD) та Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KW) та матеріали власних зборів.

Використані методи спостереження і порівняння, методи визначення середі проживання для EUNIS 2004 року, та методи інтерпретації карт і текстів.

Результати та їх обговорення

Завершено перелік видів роду *Fraxinus* L., що ростуть на території Одеської області. Широко розповсюджені види роду *Fraxinus*:

F. excelsior L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl., *F. americana* L., *F. pennsylvanica* Marsh., *F. lanceolata* Borkh. Види роду

Fraxinus L., котрі виявлені в місті і в гербарній колекції ОНУ (MSUD): *F. ornus* L., *F. monophylla* Desfr., *F. mandshurica* Rupr., *F. velutina* Torr., *F. pallisae* Willmott. Серед міських і приватних насаджень зустрічаються гібриди між *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl. та між *F. americana* L., *F. pennsylvanica* Marsh., *F. lanceolata* Borkh. (їх

здатність до схрещування підтверджується літературними джерелами) [2, 11].

Відповідно до даних Гербарію ОНУ (MSUD) та літературних даних на початку XX століття на території Одеської області зустрічалися представники наступних видів: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. ornus* L., *F. americana* L., *F. pennsylvanica* Marsh [5, 8, 11, 12, 13, 14].

Висновки

В Одеській області зустрічаються представники 11 видів роду *Fraxinus*. На старій території ботанічного саду ОНУ (насадження кінця XIX століття) висаджено найстаріші зразки *F. excelsior* L. (в тому числі і його форму *F. monophylla*). Найбільш поширеними в лісових насадженнях, захисних смугах і в міському озелененні є місцеві види: *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd. та *F. angustifolia* Vahl. і інтродуковані види *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh і *F. pennsylvanica* Marsh. (більшість зразків є гібридами). В дикій природі зустрічаються *F. angustifolia* Vahl., *F. pennsylvanica* Marsh., у південній частині області *F. pallisae* Willmott (як правило, неподалік від водоймищ). У місті та в приватному садівництві широко використовується *F. ornus* L., *F. excelsior* L., *F. oxycarpa* Willd., *F. angustifolia* Vahl., *F. americana* L., *F. lanceolata* Borkh, *F. pennsylvanica* Marsh та їх гібриди. Інші види

(*F. monophylla* Desfr., *F. mandshurica* Rupr., *F. velutina* Torr.) представлені одиничними екземплярами в парках і в колекції ботанічного саду ОНУ. Беручи до уваги картографічні матеріали та відомості про внутрішньовидове розмаїття *F. angustifolia* Vahl., який широко зустрічається на території України та здатність деяких видів до плодючих гібридів, ми робимо припущення про проходження зони гібридизації через Північно-Західний регіон Чорного моря та вірогідну перспективу витіснення аборигенних видів роду більш інвазійно активними американськими видами.

Висловлюю подяку науковому керівнику кандидату біологічних наук та доценту Немерцалову Володимирі Володимировичу за допомогу у координації та зіставленні роботи, а також надання необхідних наукових матеріалів та літературних джерел.

Література

1. Воробьев Г. И. Лесная энциклопедия: В 2-х томах, т. 2 / Г. И. Воробьев. – М.: Советская энциклопедия, 1986 – С. 345–347.
2. Wallander E. Systematics of *Fraxinus* (Oleaceae) and evolution of dioecy / E. Wallander. // Plant Systematics and Evolution. – New York – 2008 – Vol. 273 – P. 25–49.
3. Николаев Е. В. Род *Fraxinus* (Oleaceae) во флоре СССР / Е. В. Николаев // Ботанический журнал. – Т. 10. – № 66. – 1981 – С. 1419–1432.
4. Тахтаджян А. Л. Семейство маслиновые (Oleaceae) / А. Л. Тахтаджян, В. Н. Гладкова. // Жизнь растений. – Т. 5, ч. 2: Цветковые растения – М., 1981 – С. 371–375.
5. Соколов С. Я. Деревья и кустарники СССР. Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции, том 5. Покрытосеменные. Семейства Миртовые-Маслиновые – М.–Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1960. – С. 406–430.
6. Цвелёв Н. Н. Флора Восточной Европы – том XI/ Н. Н. Цвелёв. – М.: Тов-во научных изданий КМК, 2004 – С. 472–478.
7. USDA, NRCS, 2011, The PLANTS Database. National Plant Data Team, Greensboro – NC 27401 – 4901 – USA. Режим доступу: <http://plants.usda.gov/java/largeImage?imageID=fraxi002ahp.tif>

8. Немерцалов В. В. Конспект дендрофлоры Одеси/ В. В. Немерцалов. – Одесса: АльянсЮг, 2007 – С. 46–47.
9. Мосякін С. Л. Резолюції XVII Міжнародного ботанічного конгресу і завдання світової та української ботаніки. / С. Л. Мосякін, Ю. Я. Тихоненко. // Український ботанічний журнал – 2006 – С. 118–123.
10. Опанасенко В. Ф. Біологічні особливості інтродукованих у правобережному степовому придніпров'ї видів жимолості (*Lonicera* L.): автореф. дис. доктора біол. наук: 03.00.05 – К. – 2002 – 19 с.
11. Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist – Kiev – 1999 – P. 252–253.
12. Станков С. С. Определитель высших растений европейской части СССР / С. С. Станков, В. И. Талиев – М.: Советская наука, 1949 – С. 565 – 566.
13. Андреев В. Н. Деревья и кустарники Молдавии. Вып. 3 / В. Н. Андреев. – Кишинев : Карта Молдавияскэ, 1964 – С. 173–183.
14. Доброчаева Д. Н. Определитель высших растений Украины / Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов. – К.: Наукова думка, 1987 – С. 243–244.

Надійшла до редколегії 3.10.2014

